

กฎหมายว่าด้วยการศึกษากับมาตรการคุ้มครองเด็กจาก การข่มเหงรังแกในรูปแบบดั้งเดิม และไซเบอร์ Education Law and Child Protection Measures Against Offline and Cyber Bullying

เกวาลิน ต่อบัญญาชาญ¹

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 9/9 หมู่ 9 ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 11120

อีเมลติดต่อ: keovalin.t@gmail.com

Keovalin Torpanyacharn

Sukhothai Thammarath Open University, 9/9, Moo9, Bangphut Sub District, Pakkret, Nonthaburi,

11120 E-mail: keovalin.t@gmail.com

วรวิฑูรี เทพทอง²

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 9/9 หมู่ 9 ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

อีเมลติดต่อ: voravute.the@stou.ac.th

Voravuth Thepthong

Sukhothai Thammarath Open University, 9/9, Moo9, Bangphut Sub District, Pakkret, Nonthaburi, 11120

E-mail: voravute.the@stou.ac.th

Received: February 13, 2022; Revised: August 23, 2022; Accepted: September 12, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการข่มเหงรังแก (2) ศึกษากฎหมายของประเทศไทย และข้อจำกัดในการปกป้องเด็กจากการถูกข่มเหงรังแก (3) ศึกษาความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง กฎหมายว่าด้วยการศึกษา และสถานศึกษาในประเทศที่เลือกศึกษา ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศฟิลิปปินส์ และสหราชอาณาจักร ในการป้องกันเด็กจากการข่มเหงรังแกในเด็ก (4) เสนอแนะมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษา และสถานศึกษาที่ครอบคลุมถึงการข่มเหงรังแกทางไซเบอร์ อันนำไปสู่พัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อใช้ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแก โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เทคนิคการวิจัยเอกสาร

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (Assistant Professor, Sukhothai Thammarath Open University).

² รองศาสตราจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (Associate Professor, Sukhothai Thammarath Open University).

และการสัมภาษณ์เจาะลึก

ผลการวิจัย พบว่า (1) การเข้มแข็งแกมีผลกระทบต่อเด็ก และการใช้มาตรการกฎหมายของสถานศึกษาสามารถส่งเสริมการคุ้มครองเด็กจากการเข้มแข็งแกได้ (2) ประเทศไทยยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาในการคุ้มครองเด็กจากการเข้มแข็งแกในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (3) แนวทางขององค์การสหประชาชาติ พบว่า เด็กควรมีสติที่จะได้รับการคุ้มครองจากการเข้มแข็งแกอย่างเป็นรูปธรรมในสถานศึกษา ประกอบกับจากการศึกษาประเทศญี่ปุ่น ประเทศฟิลิปปินส์ และสหราชอาณาจักร พบว่า มีมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาที่เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนามาตรการของประเทศไทยเพื่อใช้ในการสร้างระบบและจัดสรรทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลดปัญหาการเข้มแข็งแกกันระหว่างเด็กในสถานศึกษา และ (4) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานควรมีการจัดทำประกาศ เรื่อง นโยบายและมาตรการป้องกันการเข้มแข็งแกระหว่างเด็กในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะปกป้องและคุ้มครองเด็กจากการเข้มแข็งแกได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: เด็ก การเข้มแข็งแก กฎหมาย สถานศึกษา สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

Abstract

The objectives of this research are (1) to study the concept and theory related to bullying, (2) to study Thai laws and their limitation for child protection against bullying, (3) to study international agreements and laws related to education and educational institutions of selected countries; Japan, the Philippines and the United Kingdom, and (4) to propose recommendation to educational and educational institution legal measures for child protection against bullying, also extension to cyberbullying, for applying and develop Thai laws regarding child protection against bullying especially in basic educational institutions. This research employs qualitative method to conduct documentary research and in-depth interview. The research found that (1) bullying affects children and the implementation of educational institutions' legal measures can increase the level of protection for children from bullying, (2) Thailand still has no educational legal measure for child protection against bullying, especially at the basic educational institution, (3) the study of the United Nations guideline indicates that children should have the right to concrete protecting from bullying in the educational institution.

The study of laws of Japan, the Philippines, and the United Kingdom also reveal that there are educational legal measures that could be proposed a guideline for Thai law to create a system and allocate relevant human resources to support and reduce the problem of bullying among children in the educational institution and (4) Policies and Measures to Prevent Bullying Among Children in Basic Education Institutions announcements should imposed by the Office of the Basic Education Commission to effectively improve the protection of children from bullying.

Keywords: Children, Bullying, Law, Educational Institution, Basic Educational Institution

1. บทนำ

ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา และเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติ และในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ โดยมุ่งหวังให้คนไทยมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีการพัฒนาการที่รอบด้าน และมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย ดังนั้น สถานการณ์ใดที่เป็นการลดทอนความสามารถในการพัฒนาทุนมนุษย์จึงจำเป็นที่ต้องมีมาตรการเพื่อขจัดปัญหาดังกล่าว ซึ่งปัญหาหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาด้านการเรียนรู้ การศึกษา สังคม และจิตใจของเด็ก คือ ปัญหาการข่มเหงรังแก (Bullying)

เมื่อศึกษาสถานการณ์การข่มเหงรังแกของประเทศไทยจากข้อมูลของเครือข่ายปกป้องเด็ก และเยาวชนลดปัจจัยเสี่ยงทางสังคมร่วมกับศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ขวบนานาญจนานิกะ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และเครือข่ายนักกฎหมายเพื่อเด็ก และเยาวชน โดยการสนับสนุนของกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เรื่อง “ข่มเหงรังแก ความรุนแรงในสถานศึกษา” ในกลุ่มเด็ก อายุ 10 – 15 ปี พบว่า ร้อยละ 91.79 เคยถูกข่มเหงรังแก ส่วนวิธีที่ใช้ข่มเหงรังแก คือ การตบหัว ร้อยละ 62.07 รองลงมา ล้อปดขำ ร้อยละ 43.57 พุดจาเหยียดหยาม ร้อยละ 41.78 และอื่น ๆ เช่น นินทา ด่าทอ ขกต้อย ล้อปดขำ พุดเชิงให้ร้าย เสียดสี ข่มเหงรังแกในสื่อออนไลน์ ทั้งนี้ จากการศึกษ พบว่า พฤติกรรมการรังแก (Bullying) เป็นปัญหาที่เพิ่มขึ้นทั้งในศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนและโรงเรียนทั่วไป และยังเป็นประเด็นที่ในทางระหว่างประเทศ และประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกให้ความสนใจ

สำหรับสถานการณ์การข่มเหงรังแกทางไซเบอร์ในประเทศไทย จากการศึกษ พบข้อมูลว่า เด็กในระบบการศึกษาไทยกว่า 3.5 ล้านคน จากประมาณ 12.5 ล้านคน ตกอยู่ในวังวนของความรุนแรงในสถานศึกษา³ สอดคล้องกับที่ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม⁴ ซึ่งการวิจัย พบว่าการข่มเหงรังแกทางโลกอินเทอร์เน็ตมีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ ลักษณะการข่มเหงรังแกกันบนโลกไซเบอร์แตกต่างจากการข่มเหงรังแกโดยทั่วไปหลายประการ เช่น การข่มเหงรังแกบนโลกไซเบอร์สามารถคุกคามได้ไม่จำกัดเวลา และสถานที่ที่สามารถเกิดการกลั่นแกล้ง ๆ ได้จากผู้ชมโดยการเผยแพร่ไปในวงกว้างแม้จะเกิดจากความตั้งใจแกล้งเพียงหนึ่งครั้ง สามารถคุกคามได้โดยไม่แสดงตัวผู้กระทำ ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจมากกว่า

³ สรรชัย หนองตาด และเก็นศักดิ์ ศรีสว, “ทุกข์เด็กไทยในวังวนความรุนแรง: แนวทางการขับเคลื่อนป้องกันปัญหาการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษา,” ใน *รวมพลังเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคมเพื่อเด็กและเยาวชนไทย*, บรรณาธิการโดย จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์ และคณะ (ม.ป.ท.: Childwatchthai, 2559), 51-52.

⁴ ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม, “ถูกรังแกออนไลน์ ภัยไซเบอร์ของเด็กที่ครอบครัวต้องจับตา,” สืบค้นเมื่อ 18 ธันวาคม 2563, <http://www.m-culture.go.th/surveillance/Index.php/>.

หรือแข็งแกร่งกว่า⁵

เมื่อพิจารณาถึงข้อกฎหมายของประเทศไทย แล้วพบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการปัญหาการข่มเหงรังแก กล่าวคือ กฎหมายของประเทศไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันทั้งกฎหมายอาญา และกฎหมายแพ่งยังไม่ครอบคลุมถึงการคุ้มครองเด็กและเยาวชนที่ถูกข่มเหงรังแกทุกรูปแบบ ยังปรากฏปัญหาข้อกฎหมายที่สำคัญ คือ การขาดมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษา ด้วยแนวคิดที่ว่าเด็กไม่ควรได้รับโทษทางอาญา และเด็กยังเป็นผู้อ่อนด้อยวุฒิภาวะ การให้โอกาสเด็กในการกลับตัวจึงเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง ส่งผลให้มาตรการการป้องกันและป้องปรามการกระทำความผิดของเด็กที่เป็นการกระทำการข่มเหงรังแก และเด็กที่เป็นผู้สนับสนุนการข่มเหงรังแกจึงเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง รวมถึงมาตรการเยียวยาเด็กที่ถูกข่มเหงรังแก เพื่อลดปัญหาการข่มเหงรังแกระหว่างเด็กประกอบกันด้วย

เมื่อศึกษาแนวทางของสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติในมติเลขที่ 69/158 ที่เรียกร้องให้มีการรายงานเกี่ยวกับการคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแก การรับรู้ว่าการข่มเหงรังแก รวมถึงการข่มเหงรังแกทางอินเทอร์เน็ตที่อาจมีผลกระทบด้านลบต่อสิทธิของเด็ก โดยรายงานดังกล่าวระบุว่า ควรเน้นที่สาเหตุและผลกระทบ แนวทางปฏิบัติที่ดี แนวทางในการป้องกัน และวิธีตอบโต้การข่มเหงรังแก องค์การสหประชาชาติยังได้เรียกร้องให้มีมาตรการป้องกันการข่มเหงรังแกเด็กในโรงเรียน ประกอบกับ ตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก สิทธิเด็กนับเป็นส่วนสำคัญตามหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน พ.ศ. 2491 การข่มเหงรังแกเป็นการสร้างความไม่ยอมรับความหลากหลาย ความเหลื่อมล้ำ การไม่เคารพต่อเพื่อนมนุษย์ และเป็นการทำลายสวัสดิภาพของเด็ก รัฐจึงควรมีมาตรการเพื่อการป้องกันการข่มเหงรังแก โดยเฉพาะในโรงเรียนซึ่งเป็นสถานที่ที่เด็กอาจได้รับผลกระทบจำนวนมาก และเป็นสถานที่ที่ทำให้เด็กพบกันก่อนก่อให้เกิดการข่มเหงรังแกนอกโรงเรียนได้ โดยเฉพาะการข่มเหงรังแกในรูปแบบไซเบอร์ ดังนั้น ประเทศไทยในฐานะที่เป็นรัฐภาคีแห่งสหประชาชาติ และมีพันธกรณีตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก จึงควรมีมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาเพื่อป้องกันการข่มเหงรังแกระหว่างเด็กเพื่อคุ้มครองเด็ก

นอกจากนี้ เมื่อศึกษาเปรียบเทียบประเทศต่าง ๆ ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศฟิลิปปินส์ และสหราชอาณาจักร พบว่า มีการใช้มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษา และสถานศึกษาในการป้องกันเด็กจากการข่มเหงรังแกที่สามารถส่งเสริมการคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแกได้ ดังนั้น ด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการข่มเหงรังแก การปฏิบัติตามมติแห่ง

⁵ H. Brett and L. J. Bonnie, "The Nature and Frequency of Cyberbullying Behaviors and Victimization Experiences in Young Canadian Children," *Canadian Journal of School Psychology* 10, no 1 (2014): 1-20.

สหประชาชาติ การส่งเสริมพันธกรณีตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และเพื่อให้สอดคล้องกับมาตรการทางกฎหมายที่หลายประเทศเลือกใช้ในการคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแก ประเทศไทยจึงสมควรพัฒนามาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาในการคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแกที่ครอบคลุมไปถึงการข่มเหงรังแกทางไซเบอร์ด้วย

2. แนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการข่มเหงรังแก

จากการศึกษาทฤษฎีทุนทางสังคมสนับสนุนให้มีการสร้างระบบในโรงเรียน (School) เพื่อสร้างมิตรภาพ เพราะมิตรภาพช่วยให้เยาวชนได้รับการสนับสนุน และจะป้องกันความเครียดทางสังคมได้ ประกอบกับปรากฏผลการศึกษา พบว่า ความไว้วางใจในระดับที่สูงขึ้นในหมู่สมาชิกนำไปสู่ระดับความกลัวต่อการข่มเหงรังแกที่ลดลงได้⁶ สอดคล้องกับทฤษฎีการควบคุมตนเองซึ่งเป็นการอธิบายความแตกต่างของปัจเจกชนในเรื่องคุณสมบัติส่วนบุคคลที่สามารถระงับหรือควบคุมตนเองไม่ให้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน โดยการควบคุมตนเองมีความสัมพันธ์กับการกระทำความผิด และการใช้ความรุนแรงของเด็ก โดยการควบคุมตนเองต่ำ (Low Self-control) เกิดจากการไม่มีประสิทธิภาพของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Ineffective or Incomplete Socialization)⁷ ในทางกลับกันเด็กนักเรียนที่ตกเป็นเหยื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์การข่มเหงรังแกเป็นประจำ เมื่อไปเรียนจะส่งผลอย่างยิ่งยวดให้เด็กเกิดความเครียดและความกดดัน เด็กอาจปลดปล่อยความกดดันด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งทำร้ายตนเองและทำร้ายผู้อื่นตามทฤษฎีสภาวะความกดดันทั่วไป⁸

⁶ R. Gainey, M. Alper and A. T. Chappell, "Fear of Crime Revisited: Examining the Direct and Indirect Effects of Disorder, Risk Perception, and Social Capital," *American Journal of Criminal Justice* 36, no 2 (2011): 120-137.

⁷ S. Olga, *Neighborhood Disorganization and Social Control: Case Studies from Three Russian Cities* (Basel, Switzerland: Springer, 2016), 17-19.

⁸ Gennaro F. Vito, Jeffrey R. Maahs and Ronald M. Holmes, *Criminology: Theory, Research, and Policy* (California: Jones & Bartlett, 2007), 157.

อย่างไรก็ตาม การศึกษาทฤษฎีปฏิบัติการของสังคม พบว่า การนำเด็กที่กระทำการข่มเหงรังแกเข้าสู่กระบวนการความรับผิดชอบทางอาญาจึงไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุด เพราะจะเป็นการสร้างตราประทับกับเด็ก โดยเฉพาะเด็กที่เพิ่งกระทำความผิดในครั้งแรกที่มีแนวโน้มการกลับตัวได้ดีกว่า การนำเข้าสู่กระบวนการตัดสินทางกฎหมายให้เป็นความผิด⁹ ส่งผลให้การลงโทษตามทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา และการทำความเข้าใจสาเหตุแห่งการกระทำผิด โดยเน้นตัวบุคคลผู้กระทำความผิด และสภาพแวดล้อม เพื่อที่จะหาทางแก้ไขผู้กระทำความผิดมากกว่าที่จะลงโทษทำให้เด็กผู้กระทำความผิดกลับไปสู่สังคมของตนเองได้ และมีชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมอย่างเป็นปกติสุข¹⁰

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาตรการของสถานศึกษาที่สนับสนุนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหาการข่มเหงรังแกในโรงเรียนได้สอดคล้องกับทฤษฎีสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาจึงมุ่งเน้นให้มีการสร้างความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ที่ดีในสถานศึกษาซึ่งจะสามารถลดการข่มเหงรังแกได้ โดยการสร้างมาตรการเพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาที่ดีครอบคลุมทุกมิติตามองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสังคม สิ่งแวดล้อม ระบบสังคม และวัฒนธรรมองค์กรย่อมลดการสนับสนุนการข่มเหงรังแกได้¹¹ และมุ่งเน้นในการใช้มาตรการเพื่อให้เกิดความผูกพันทางสังคม เพราะตามทฤษฎีความผูกพันทางสังคมเชื่อว่าความผูกพันทางจิตใจจะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งไม่ให้มนุษย์กระทำความผิด และช่วยในการยับยั้งการกระทำความผิด¹² ความผูกพันระหว่างเด็กกับครอบครัว เพื่อน สถานศึกษา จึงสามารถลดปัญหาการข่มเหงรังแกในเด็กได้โดยต้องคำนึงหลักประโยชน์สูงสุดของเด็กในการสร้างมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษา เช่น การมีส่วนร่วมของเด็ก และการออกแบบมาตรการตามหลักการคุ้มครองสิทธิเด็กภายใต้แนวคิดเกี่ยวกับประโยชน์สูงสุดของเด็ก¹³ เป็นต้น

⁹ Rosemary Solomon, "The Impact of Labeling in Childhood on the Sense of Self of Young Adults," accessed February 11, 2022, <https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/thesescanada/vol2/OSTCB/TC-OSTCB-6252.pdf>

¹⁰ ณัฐธวัช ฤทธิ์โยธิน, "ทฤษฎีการลงโทษ," ใน *แนวทางการศึกษาชุดวิชากฎหมายอาญาและอาญาวิทยาขั้นสูง* (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2555), 32.

¹¹ Columbia University, "School Climate: Research, Policy, Practice, and Teacher Education," *Teacher College Record* 111 (2009): 180.

¹² Özden Özbay and Yusuf Ziya Ozcan, "A Test of Hirschi's Social Bonding Theory," *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 52, no. 2 (2008): 710-726.

¹³ มาดาลักชนี เสรมหากุล, "การคุ้มครองสิทธิเด็กภายใต้หลักประโยชน์สูงสุดของเด็กในกฎหมายไทย," *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* 48, น. 4 (2562): 621-653.

3. ผลการวิจัย

ผู้วิจัยพบทวนวรรณกรรมประกอบกับการบูรณาการจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ปรากฏผลการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนามาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อป้องกันเด็กจากการข่มเหงรังแกได้ ดังนี้

3.1 นิยามของคำว่า “การข่มเหงรังแก”

การกำหนดนิยามของคำว่า “การข่มเหงรังแก” เพื่อให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การกำหนดนิยามดังกล่าวควรให้มีความครอบคลุมถึงรูปแบบของการข่มเหงรังแกทั้งหมด ได้แก่ การข่มเหงรังแกทางกายภาพ การข่มเหงรังแกทางจิตใจ การข่มเหงรังแกทางเพศ การข่มเหงรังแกทางไซเบอร์¹⁴ และการข่มเหงรังแกทางสังคม เพราะจากการศึกษาสถานการณ์ข่มเหงรังแกในประเทศไทย พบว่า ข้อเท็จจริงเด็กถูกกระทำการข่มเหงรังแกในรูปแบบที่หลากหลายซึ่งล้วนมีผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจของเด็กทั้งสิ้น

ด้วยวิธีการข่มเหงรังแกมีหลากหลายรูปแบบ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการข่มเหงรังแกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมที่ก้าวร้าว โดยมีนิยามของการข่มเหงรังแกที่ครอบคลุมจากการศึกษาเปรียบเทียบแนวทางระหว่างประเทศของประเทศต่าง ๆ ประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างแล้ว เห็นว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมที่ก้าวร้าว ซึ่งเป็นการกระทำใด ๆ ในทางลบของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเกิดขึ้นโดยเจตนาต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคลอื่นให้ได้รับความเสียหายหรือเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นทั้งทางร่างกายหรือทางจิตใจ เช่น บาดเจ็บหรือทุกข์ทรมาน ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

1) การสัมผัสทางกายภาพใด ๆ ที่ไม่พึงประสงค์ระหว่างผู้กระทำกับเหยื่อ เช่น การชกต่อย การผลัก การเตะ การตบ การจิกจี้ การล็อกศีรษะ การสร้าง ความเสียหายให้กับโรงเรียน การล้อเล่น การต่อสู้อยู่ และการใช้สิ่งของที่มีอยู่เป็นอาวุธ เป็นต้น

2) การกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อจิตใจ หรือความเป็นอยู่ทางอารมณ์ของเหยื่อ

3) คำพูด หรือการกล่าวหาในเชิงดูถูกเหยียดหยามใด ๆ ที่ทำให้เกิดความทุกข์ทางอารมณ์ที่ไม่เหมาะสม เช่น การใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสม หรือคำหยาบคายต่อเป้าหมายการเรียกชื่อ การทรมาน และการแสดงความคิดเห็นในเชิงลบต่อรูปลักษณ์เสื้อผ้า และร่างกายของเหยื่อ และ

¹⁴ The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying* (Paris: The United Nations Educational, 2019), 14.

4) การข่มเหงรังแกใด ๆ ที่กระทำทางสื่อสังคมต่าง ๆ¹⁵

คำนิยามดังกล่าวสอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า การข่มเหงรังแกไม่จำเป็นต้องเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ อย่างไรก็ดี การกระทำที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ อาจมีผลต่อการพิจารณาลงโทษเด็ก หรือวิธีการเยียวยาเด็กที่ถูกกระทำ นอกจากนี้ การให้ความหมายของคำว่า ข่มเหงรังแกจะต้องมีข้อความว่า “เจตนา” หรือไม่นั้น กลุ่มตัวอย่างด้านการศึกษาและจิตวิทยาเห็นว่า การข่มเหงรังแก อาจไม่ใช่การกระทำโดยเจตนาเสมอไป โดยเฉพาะในเด็กที่อายุน้อยอาจเป็นการกระทำโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือไร้เดียงสา สำหรับกลุ่มตัวอย่างนักกฎหมายมีความเห็นว่า กรณีการข่มเหงรังแกไม่ใช่การกระทำผิดทางอาญาเสมอไป ดังนั้น การใช้มาตรการตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาจึงไม่จำเป็นต้องประกอบด้วยองค์ประกอบภายในส่วนของ “เจตนา”

3.2 มาตรการแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกในเด็ก

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงความเหมาะสมของการใช้มาตรการทางการศึกษาและมาตรการตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็ก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.2.1 ความเหมาะสมของการใช้มาตรการทางการศึกษาของสถานศึกษาชั้นพื้นฐานกับปัญหาการข่มเหงรังแกในเด็ก

มาตรการทางกฎหมายที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็กมี 3 แนวทาง ได้แก่ มาตรการทางกฎหมายอาญา มาตรการทางกฎหมายแพ่ง และมาตรการของสถานศึกษา ตามแนวคิดขององค์การสหประชาติมีหลักการว่าประเทศสามารถอยู่อย่างสันติและมั่นคง โดยการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างพลเมืองของตน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เริ่มต้นที่ห้องเรียน¹⁶ โรงเรียนจึงเป็นสถานที่สำคัญที่ควรได้รับความคุ้มครองจากการข่มเหงรังแกเมื่อศึกษาประกอบกับกรณีองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ สหภาพยุโรป และประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมถึงประเทศที่เลือกมาศึกษา ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศฟิลิปปินส์ และสหราชอาณาจักร มีการนำมาตรการของกฎหมายว่าด้วยการศึกษามาใช้ในการแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็ก ด้วยเหตุผลดังกล่าวประกอบกับการวิเคราะห์

¹⁵ ราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามคำว่า Cyber Bully คือ การกระทำความรุนแรงทางไซเบอร์ หมายถึง การกลั่นแกล้ง การให้ร้าย การด่าว่า การข่มเหง หรือการรังแกผู้อื่นทางสื่อสังคมต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ เป็นต้น ผู้วิจัยจึงให้ความหมายคำว่าไซเบอร์บูลลี่ว่าเป็นการข่มเหงรังแกที่กระทำทางสื่อสังคมต่าง ๆ; สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, “Cyberbullying ระวังออนไลน์ ร้ายล้นวิว,” สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2565, <https://www.etda.or.th/th/Knowledge-Sharing/Cyberbullying-in-IFBL.aspx>.

¹⁶ United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, *Stopping Violence in Schools: A Guide for Teachers* (Paris: UNESCO, 2011), 7.

มาตรการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นมาตรการที่สามารถนำมาใช้เพื่อส่งเสริมการแก้ไข ปัญหาการข่มเหงรังแกเด็ก ด้วยเหตุผล ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง จากนิยามของการข่มเหงรังแกประกอบกับทฤษฎีทุนทางสังคม การข่มเหงรังแกจะเกิดขึ้นได้ต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกันของเด็กเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ในโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น มาตรการในสถานศึกษาจึงเป็นมาตรการที่สามารถส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของเด็กได้

ประการที่สอง ด้วยทฤษฎีการควบคุมตนเองต่ำ ทฤษฎีสภาวะความกดดันทั่วไป และ ทฤษฎีสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาเชื่อว่าสภาพแวดล้อมสามารถส่งผลถึงพฤติกรรมของเด็ก ได้ประกอบกับทฤษฎีความผูกพันทางสังคมซึ่งเป็นทฤษฎีที่เชื่อว่าความผูกพันทางจิตใจจะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งไม่ให้มนุษย์กระทำความผิด และช่วยในการยับยั้งการกระทำความผิด ความผูกพันระหว่างเด็กกับครอบครัว เพื่อน สถานศึกษา จึงสามารถลดปัญหาการข่มเหงรังแกในเด็ก ดังนั้น การสร้างระบบการป้องกันและการคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแกในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจึงถือเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ช่วยลดปัญหาการข่มเหงรังแกได้

ประการที่สาม การวิเคราะห์ทฤษฎีปฏิภณของสังคมและทฤษฎีการลงโทษ เพื่อแก้ไขฟื้นฟูมาตรการของกฎหมายว่าด้วยการศึกษามุ่งป้องกัน คุ้มครอง และเยียวยา มากกว่ามาตรการลงโทษดังเช่นมาตรการทางกฎหมายอาญาหรือมาตรการทางกฎหมายแพ่ง ซึ่งจะไม่ส่งผลเสียต่อเด็กด้านการเข้าสังคมหรือการกลับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมส่งผลให้เด็กสามารถอยู่ในสังคมและมีพัฒนาการตามวัยต่อไปได้

ดังนั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาตรการของกฎหมายว่าด้วยการศึกษาจึงควรเข้ามาส่งเสริมการแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกในเด็กในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยกลุ่มนักวิชาการด้านกฎหมายมีความเห็นว่า การแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกระหว่างเด็กในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานควรเร่งให้มีการประกาศใช้กฎหมายลำดับรองภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้มีมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาที่ชัดเจน และเป็นรูปธรรมสำหรับการคุ้มครองเด็กมากขึ้น

3.2.2 มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแก

เมื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง แนวทางระหว่างประเทศและประเทศที่เลือก ศึกษาประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญห การข่มเหงรังแกเด็กมีหลายมิติ ได้แก่ หน่วยงานที่รับผิดชอบ การสร้างการมีส่วนร่วมและ ผู้รับผิดชอบ ขอบเขตของการบังคับใช้มาตรการ ลักษณะมาตรการที่ใช้เพื่อแก้ไขปัญห

การชมहेงร้งแก บทลงโทยเด็ทที่กระทำการชมहेงร้งแก มาตรการเยียวยาเด็ท และการสร้าง ความตระหนักต่อบุคคลที่อยู่ใสถานการณการชมहेงร้งแก โดยมีรายละเอียดแต่ละด้าน ดังนี้

1) หน่วยงาที่รับผิชอบ

จากการศึกษา พบว่า ประเทศต่าง ๆ มีหน่วยงาที่รับผิชอบแบ่งได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับโรงเรียน โดยโรงเรียนเป็นหน่วยงาหลักที่ต้อง ปฏิบัติการในเรื่องดังกล่าว เมื่อศึกษาโครงสร้างการบริหารจัดการสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน ของประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาชั้นพื้นฐานอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ กระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงาระดับชาติ โดยมีสำนักงานเขตพื้นที่เป็นหน่วยงาใน การกำกับดูแลสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน การวางนโยบายในระดับชาติจึงควรอยู่ภายใต้ประกาศ ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาชั้นพื้นฐานที่จะดำเนินการวางนโยบายเป็นแนวทาง ให้สำนักงานเขตพื้นที่นำไปพัฒนาโยบายหรือระบบแก้ไขปัญหการชมहेงร้งแกและส่งต่อ ไปยังสถานศึกษาที่อยู่ภายในความรับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มตัวอย่าง ทั้งหมด โดยกลุ่มตัวแทนภาครัฐมีความเห็นว่า โครงสร้างการกำกับดูแลสถานศึกษาชั้นพื้นฐานควรเป็นไปตามลำดับที่จัดสรรไว้แล้ว ดังนั้น จากการวิเคราะห์จึงมีข้อเสนอแนะว่าหน่วย งาที่รับผิชอบในการบังคับใช้มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาเพื่อป้องกันการชมहेง ร้งแกเด็กในสถานศึกษาชั้นพื้นฐานระดับชาติ คือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาชั้นพื้นฐานโดยกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนในระดับท้องถิ่น คือ สำนักงานเขตพื้นที่ และสำหรับระดับ สถานศึกษา คือ สถานศึกษาชั้นพื้นฐาน

2) การมีส่วนร่วมและผู้รับผิชอบ

จากการศึกษาเปรียบเทียบแนวทางระหว่างประเทศและประเทศที่เลือกศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมและผู้รับผิชอบแบ่งได้ออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่ของหน่วยงารัฐ

กลุ่มที่ 2 ผู้ปฏิบัติงานในโรงเรียนหรือสถานศึกษา

กลุ่มที่ 3 บุคคลในครอบครัว บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเด็กและนักเรียน

กลุ่มที่ 4 ผู้เชี่ยวชาญ และ

กลุ่มที่ 5 ภาคสังคม เช่น ภาคสื่อ หรือบุคคลที่สัมผัสกับเด็ก ได้แก่ ชุมชน

อย่างไรก็ตาม บุคคลแต่ละกลุ่มมีความใกล้ชิดกับปัญหาการข่มเหงรังแกเด็กที่แตกต่างกัน ดังนั้น บุคคลแต่ละกลุ่มจึงควรมีส่วนร่วมในมิติที่แตกต่างกัน และระดับความมีส่วนร่วมมากน้อยไม่เท่ากัน ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมที่แท้จริงควรเกิดขึ้นในทุกขั้นตอน ทั้งในการร่างนโยบาย การติดตาม และการตรวจสอบ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ทั้งนี้ จากการศึกษาข้อมูลวิจัยในประเทศไทยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา ยังมีข้อจำกัดเนื่องจากผู้ปกครองบางส่วนอาจไม่มีความพร้อม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างบางส่วนให้ข้อมูลว่า การมีเครือข่ายผู้ปกครองประจำห้องเรียนสามารถลดปัญหาดังกล่าวได้ส่วนหนึ่ง กล่าวคือ ผู้ปกครองที่มีความพร้อมจะช่วยในการดูแลบุตรหลานของตนและหากมีข้อสงสัยหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการข่มเหงรังแกเด็ก อาจมีการซักถามหรือแลกเปลี่ยนในกลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองเพื่อช่วยป้องกันปัญหาการข่มเหงรังแกเด็ก รวมถึงการข่มเหงรังแกเด็กทางไซเบอร์ได้

3) ขอบเขตของการบังคับใช้มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษา

จากการศึกษาเปรียบเทียบประเทศต่าง ๆ มีการใช้มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาที่ไม่ได้ครอบคลุมเฉพาะพื้นที่ในโรงเรียนเท่านั้น โดยผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรนำแนวทางตามมาตรการของกฎหมายประเทศฟิลิปปินส์มาปรับใช้ เนื่องจากมีขอบเขตของการบังคับใช้ที่ครอบคลุม ได้แก่ การข่มเหงรังแกเด็กในโรงเรียน รวมทั้งทรัพย์สินที่อยู่ติดกับบริเวณโรงเรียน หรือในพื้นที่กิจกรรม หรือโครงการที่โรงเรียนให้การสนับสนุนหรือที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นในหรือนอกสถานศึกษา รวมถึงที่ป้ายรถโรงเรียน บนรถโรงเรียน หรือยานพาหนะอื่น ๆ ที่โรงเรียนเป็นเจ้าของหรือผู้เช่าใช้ หรือผ่านการใช้อินเทอร์เน็ต อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่โรงเรียนเป็นเจ้าของหรือผู้เช่าด้วย หรือการข่มเหงรังแกเด็กในสถานที่กิจกรรม หน้าที่ หรือโครงการที่ไม่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน หรือผ่านการใช้อินเทอร์เน็ตหรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่โรงเรียนไม่ได้เป็นเจ้าของ เช่า หรือใช้งาน แต่หากเป็นการกระทำหรือการกระทำที่อาจก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมในโรงเรียน หรือจะเป็นการละเมิดสิทธิของเหยื่อที่อยู่ในโรงเรียน หรือเป็นการขัดขวางกระบวนการศึกษา หรือการดำเนินงานที่เป็นระเบียบของโรงเรียนอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่มีความเห็นว่า คำนียามดังกล่าวจะก่อให้เกิดความครอบคลุมพื้นที่ที่นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ที่มาจากการสร้างความสัมพันธ์ในโรงเรียน

4) ลักษณะมาตรการในการแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็ก

จากการศึกษาพบลักษณะมาตรการในการแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็กที่พอจะแยกพิจารณา ได้ดังนี้

4.1) ระดับชาติ

4.1.1) การสร้างนโยบาย เมื่อพิจารณาโครงสร้างของการกำกับดูแลสถานศึกษาของประเทศไทยดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ในระดับชาติการสร้างนโยบายควรเป็นลักษณะรูปแบบของประกาศของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นองค์กรระดับชาติที่ควรมีนโยบายและมาตรการเพื่อลดปัญหาการข่มเหงรังแกเด็กในสถานศึกษาที่เป็นรูปธรรม จึงเสนอแนะให้มีการจัดทำ “ประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรื่อง นโยบายและมาตรการป้องกันการข่มเหงรังแกระหว่างเด็กในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” ขึ้น ทั้งนี้ สอดคล้องกับกลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายที่มีความเห็นว่า การสร้างนโยบายควรกำหนดโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำกับดูแลสถานศึกษาทั้งหมด ทั้งนี้ สำหรับมาตรการในการปฏิบัติของสถานศึกษาจำเป็นต้องมีการกำหนดรายละเอียดที่เหมาะสมกับสถานศึกษาแต่ละสถานศึกษาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวแทนของภาครัฐ กลุ่มองค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้อง และกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในโรงเรียนหรือสถานศึกษา มีความเห็นว่า มาตรฐานขั้นพื้นฐานที่สถานศึกษาขั้นพื้นฐานควรมีการดำเนินการและควรมีการกำหนดไว้ในประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นกรอบการดำเนินการที่เป็นมาตรฐานเดียวกันซึ่งจะทำให้เกิดระบบตรวจสอบและการประเมินผล รวมถึงการรวบรวมข้อมูลในระดับชาติและระดับท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

4.1.2) การส่งเสริมสถานะที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกจากการศึกษาพบบริบทของสถานะที่เอื้ออำนวยซึ่งอาจพิจารณาได้เป็น 2 ประการ คือ สถานะของข้อมูล และสถานะของบุคคล

1) สถานะของข้อมูล การส่งเสริมสถานะของข้อมูลจากการศึกษาเปรียบเทียบกับปรากฏแนวทาง ได้แก่ การจัดการกับข้อมูลของการข่มเหงรังแกเด็กให้ทันสมัย การสำรวจข้อมูล การรายงานข้อมูลที่ต้องครบถ้วน การเข้าถึงข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ และการเปิดเผยข้อมูลการข่มเหงรังแกเด็กที่จำเป็น ซึ่งในส่วนนี้รัฐจึงควรมีการรวบรวมข้อมูลการข่มเหงรังแกเด็กในระดับประเทศให้สามารถเข้าถึงและรายงานเป็นประจำสม่ำเสมอทุกปี

2) สถานะของบุคคล การส่งเสริมสถานะของบุคคล ได้แก่ ระบบที่สนับสนุนให้เด็กกล้าแสดงออกถึงปัญหา และการสร้างกระบวนการร้องเรียน ซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่มีความเห็นว่า ควรมีพื้นที่ให้เด็กสามารถแสดงออกในเรื่องดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นเด็กที่ถูกกระทำการข่มเหงรังแกหรือผู้เห็นเหตุการณ์ การสร้างมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็ก

4.1.3) การสร้างมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็กสำหรับเด็กกลุ่มเฉพาะ ซึ่งสอดคล้องกับองค์การสหประชาชาติมีข้อเสนอแนะให้มีมาตรการเฉพาะในการให้ความช่วยเหลือเด็กกลุ่มพิเศษ เช่น เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ความทุพพลภาพ เพศ หรือรสนิยมทางเพศ ซึ่งบางประเทศได้มีการกำหนดมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็กสำหรับเด็กกลุ่มเฉพาะ เช่น การเพิ่มการสังเกต การดูแลเป็นพิเศษ เป็นต้น จึงควรให้ความตระหนักถึงเด็กกลุ่มพิเศษโดยเฉพาะ เพราะเด็กกลุ่มนี้มีความเสี่ยงจากการถูกข่มเหงรังแก เพราะความแตกต่างสอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มองค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องและกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในโรงเรียนหรือสถานศึกษาที่มีความเห็นว่า จากสถิติเด็กที่มีลักษณะเฉพาะมีความเสี่ยงสูงกว่าเด็กปกติที่จะถูกกระทำการข่มเหงรังแก

4.2) ระดับท้องถิ่น สถานศึกษาของประเทศไทยที่สังกัดท้องถิ่นมีอยู่เป็นจำนวนมาก ขอบเขตการปฏิบัติงานของโรงเรียนในท้องถิ่นต้นสังกัดจึงควรมีส่วนร่วมในการสร้างนโยบาย และตรวจสอบประเมินผลตามแนวคิดของการมีส่วนร่วมตามโครงสร้างการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจึงเป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.) โดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เป็นหน่วยงานทางการศึกษา ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีอำนาจหน้าที่ ตามมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษา พ.ศ. 2546

จากหน้าที่และอำนาจดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามีบทบาทในการรับนโยบายจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและกระทรวงศึกษาธิการมาปฏิบัติและสามารถจัดทำนโยบายและมาตรการของตนเองให้สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นของพื้นที่ ตามหน้าที่และอำนาจในการจัดทำนโยบาย แผนพัฒนา และมาตรฐานการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบาย มาตรฐานการศึกษา แผนการศึกษา แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานและความต้องการของท้องถิ่น และนำไปประสานงานกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาต่อไป

4.3) ระดับสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

4.3.1) การสร้างนโยบายนั้นจากการศึกษาเปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกเด็กในสถานศึกษาจำเป็นต้องมีการกำหนดขอบเขตโดยการวางนโยบาย โดยสถานศึกษาซึ่งจำเป็นต้องมีการพัฒนานโยบายตามเงื่อนไข ดังนี้

ประการที่หนึ่ง การนำนโยบายของรัฐบาลปรับใช้กับนโยบายเพื่อคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแกในโรงเรียน

ประการที่สอง การปรับปรุงนโยบายอย่างสม่ำเสมอ

ประการที่สาม การแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของนโยบาย

ประการที่สี่ การพัฒนานโยบายเชิงรุก

ประการที่ห้า การจัดเตรียมคู่มือนโยบายของโรงเรียนสำหรับต่อต้านการข่มเหงรังแกเด็ก ให้แก่นักเรียนและผู้ปกครอง โดยนโยบายดังกล่าวจะรวมอยู่ในคู่มือนักเรียนหรือพนักงานของโรงเรียนและต้องประกาศไว้อย่างชัดเจนบนกำแพงหรือเว็บไซต์ของโรงเรียน

4.3.2) การมีระบบร้องเรียน จากการศึกษาเปรียบเทียบนั้น ในบางประเทศมีระบบการรายงานพฤติกรรมกรรมการข่มเหงรังแกเด็ก และมาตรการตอบสนองต่อบุคคลที่รายงานในกรณีที่มีการรายงานการข่มเหงรังแกเด็กที่เชื่อถือได้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในโรงเรียน หรือสถานศึกษามีความเห็นที่เห็นว่า ควรมีระบบการร้องเรียนโดยผู้ปกครองควบคุมไปด้วย เช่น การร้องเรียนผ่านเครือข่ายผู้ปกครอง เป็นต้น สำหรับกลุ่มนักวิชาการมีความเห็นเพิ่มเติมว่า กรณีที่การร้องเรียนไม่มีประสิทธิภาพโดยเฉพาะในเด็กเล็ก แต่การสังเกตของผู้ปกครองจะเป็นกระบวนการที่ช่วยป้องกันการข่มเหงรังแกได้

4.3.3) การให้คำปรึกษา จากการศึกษา พบว่า ประเทศญี่ปุ่น ประเทศฟิลิปปินส์ และสหราชอาณาจักรต่างมีมาตรการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการข่มเหงรังแกเด็ก ดังนี้ สหราชอาณาจักรมีแนวทางเพิ่มเติมว่าโรงเรียนควรสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยซึ่งนักเรียนสามารถพูดคุยถึงสาเหตุของการข่มเหงรังแกได้อย่างเปิดเผยโดยไม่ต้องกลัวว่าจะมีการข่มเหงรังแกหรือการเลือกปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สถานศึกษาในประเทศไทยยังไม่มีระบบที่ให้ครูหรือผู้เชี่ยวชาญแนะแนวปัญหาสุขภาพจิตหรือการข่มเหงรังแกเด็กที่เป็นรูปธรรม ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นเพิ่มเติมว่า ควรมีระบบการไม่เปิดเผยชื่อหรือข้อมูลของเด็กที่มารับคำปรึกษาประกอบด้วย

4.3.4) การพัฒนากิจกรรมเพื่อป้องกันการข่มเหงรังแกเด็ก จากการศึกษาเชิงลึกกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในโรงเรียน หรือสถานศึกษามีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า ควรมีการพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวกับเรื่องการข่มเหงรังแกเด็ก และการพัฒนาเป็นหนึ่งในการประกันคุณภาพด้านการศึกษาซึ่งจะทำให้การคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแกมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

สำหรับในมุมมองของนักจิตวิทยามีความเห็นที่เห็นว่า กิจกรรมอาจมีลักษณะของการเตรียมความพร้อมสำหรับการตอบโต้การข่มเหงรังแก หรือการช่วยเหลือเมื่อพบเห็นการข่มเหงรังแกเด็ก เนื่องจากข้อมูลของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) พบว่าการตอบโต้เป็นผลอันดับหนึ่งของเด็กเมื่อถูกข่มเหงรังแก ดังนั้น กิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการ

การตอบได้อย่างเหมาะสมจึงสำคัญ จากมุมมองนี้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้สังเกตการณ์ กล่าวคือ ผู้ที่พบเห็นการข่มเหงรังแกเด็กควรเข้ามามีบทบาทด้วยซึ่งสามารถสะท้อนผ่านกระบวนการร้องเรียนได้

4.3.5) การพัฒนามาตรการล่วงหน้าเพื่อป้องกันการข่มเหงรังแก ควรมีการสำรวจและการประเมินความจำเป็นของนักเรียนในการป้องกันการข่มเหงรังแกสามารถเป็นมาตรการล่วงหน้าเพื่อให้สถานศึกษาวางแผนเชิงนโยบายและการปฏิบัติมาตรการเพื่อคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแกได้ จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเสนอแนะการจัดหาข้อมูลล่วงหน้า เช่น การใช้แบบสอบถามนักเรียนและผู้ปกครอง การสร้างระบบเว็บไซต์เพื่อตอบแบบสอบถามแบบลับ เป็นต้น

4.3.6) การตรวจสอบและการประเมินสถานะของการข่มเหงรังแกเด็ก การตรวจสอบและการประเมินสถานะของการข่มเหงรังแกเด็กจากการศึกษาเปรียบเทียบ เป็นการสร้างสถานะของข้อมูลที่สามารถนำมาเป็นแนวทางของสถาบันศึกษาขั้นพื้นฐานได้

นอกจากนี้ ควรมีการส่งข้อมูลไปยังส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นตามลำดับ จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างมีการเสนอแนะประเด็นการรวบรวมข้อมูลในหลากหลายด้านเพื่อสนับสนุนการนำไปใช้วิเคราะห์มาตรการ เช่น สถิติผู้ถูกระทำการข่มเหงรังแก ประเภทของการกระทำการข่มเหงรังแกเด็ก สถานที่หรือพื้นที่ที่เกิดเหตุการณ์ จำนวนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้เห็นเหตุการณ์หรือรับรู้ การตอบโต้ เป็นต้น ทั้งนี้ สถานศึกษาสามารถพัฒนามาตรการที่แตกต่างกันตามหลักการประโยชน์สูงสุดของเด็กเพื่อให้เหมาะสมกับการกระทำในแต่ละลักษณะได้

4.3.7) การพัฒนามาตรการเฉพาะสำหรับการข่มเหงรังแกเด็กทางไซเบอร์ จากการศึกษาสถานการณ์การข่มเหงรังแกเด็กในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าการข่มเหงรังแกเด็กทางไซเบอร์มีอัตราที่สูงขึ้น แนวทางระหว่างประเทศและประเทศต่าง ๆ จึงให้ความสำคัญและพัฒนามาตรการเฉพาะเพื่อลดปัญหาการข่มเหงรังแกเด็กทางไซเบอร์ จากการศึกษาเปรียบเทียบนำมาสู่การวิเคราะห์การพัฒนามาตรการเฉพาะสำหรับการข่มเหงรังแกเด็กทางไซเบอร์ได้ ดังนี้

1) การลบข้อมูลและการขอให้เปิดเผยข้อมูล มาตรการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน อาจกำหนดมาตรการเมื่อเด็กที่เป็นผู้ถูกระทำ หรือผู้ปกครองร้องขอสามารถขอความร่วมมือจากฝ่ายกฎหมายของโรงเรียนเพื่อลบข้อมูลหรือเปิดเผยข้อมูลได้ หรือสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรพยายามติดต่อผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต หรือหน่วยงานอื่น ๆ ในนามของโรงเรียนเพื่อเรียกร้องให้มีการลบข้อมูลสิ่งที่ไม่เหมาะสมได้ จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวแทนภาครัฐมีความเห็นว่า การกระทำการข่มเหงรังแกเด็กทางไซเบอร์มีเป็นจำนวนมาก ยกที่รัฐจะดำเนิน

การได้ทั้งหมด ความร่วมมือจากแพลตฟอร์มดิจิทัลจึงเป็นสิ่งที่โรงเรียนสามารถกระทำได้ เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในโรงเรียน หรือสถานศึกษาที่มีความเห็นว่าการชมहेงรังแกเด็กทางโซเชียลเป็นปัญหส่วนตัวหรือปัญหาเฉพาะกลุ่มของเด็กอาจเป็นการยากในการตรวจสอบพบ อย่างไรก็ตาม การที่โรงเรียนหรือครูจะแสดงออกถึงความตระหนักโดยการขอความร่วมมือจากฝ่ายกฎหมายหรือแพลตฟอร์มนั้นย่อมเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้

2) มาตรการเกี่ยวกับการใช้สื่อเทคโนโลยี การใช้แนวทางมาตรการเกี่ยวกับการใช้สื่อเทคโนโลยี คือ การสร้างนโยบาย ข้อตกลง วิธีการสังเกต และการตอบสนองต่อการชมहेงรังแกเด็กทางโซเชียลตามแนวทางของสหราชอาณาจักรเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถปรับใช้ได้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างเห็นว่า มีข้อจำกัดด้านการดูแลการโพสต์หรือแสดงความคิดเห็นในการใช้สื่อเทคโนโลยีของเด็ก อย่างไรก็ตาม ในส่วนของมิติของสิทธิของเด็กเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาด้วย กล่าวคือ ไม่ควรกระทบต่อแก่นของสิทธิเด็กในการพูดหรือการใช้สื่อออนไลน์

4.3.8) การพัฒนามาตรการเฉพาะสำหรับนักเรียนเฉพาะกลุ่ม ความแตกต่างของบุคคล เช่น ศาสนา ชาติพันธุ์ ความทุพพลภาพ เพศ เพศวิถี ภูมิพลักษณ์ เป็นต้น นอกจากนี้เด็กที่ย้ายโรงเรียน เด็กที่มีปัญหาสุขภาพ หรือเด็กที่เป็นบุตรบุญธรรมอาจเป็นลัษณะกระตุ้นให้เกิดการชมहेงรังแกเด็กอื่นได้ ตัวอย่าง สหราชอาณาจักรมีกฎหมายที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญต่อประเด็นดังกล่าวจึงมีข้อกำหนดให้โรงเรียนพัฒนามาตรการโดยคำนึงถึงนักเรียนกลุ่มพิเศษนี้ด้วย และเจ้าหน้าที่ควรตระหนักถึงเป็นพิเศษและควรมีกลไกให้เด็กสามารถเข้าถึงกลไกในการรายงานของพวกเขาได้

5) บทลงโทษเด็กที่กระทำการชมहेงรังแก

จากการศึกษาเปรียบเทียบ พบว่า บทลงโทษเด็กที่กระทำการชมहेงรังแก แบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ มาตรการลงโทษทางวินัย การแจ้งต่อครอบครัวเพื่อพิจารณาการป้องกันหรือการตอบโต้ และการประสานงานเพื่อพิจารณาบทลงโทษทางกฎหมาย ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ควรมีการกำหนดการลงโทษเด็กที่กระทำการชมहेงรังแกเป็นลำดับตามลักษณะและความร้ายแรง และต้องแจ้งให้เด็กและผู้ปกครองทราบตั้งแต่มีการลงโทษเป็นเรียน และเมื่อมีเหตุการณ์ชมहेงรังแกที่พิสูจน์ได้เกิดขึ้นต้องดำเนินการลงโทษโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ และควรอ้างอิงการลงโทษตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ. 2548

6) มาตรการเยียวยาเด็ก

จากการศึกษาเปรียบเทียบ พบว่า มาตรการเยียวยาเด็กแบ่งได้เป็น 3 ประการสำคัญ ได้แก่ การเยียวยาโดยผู้เชี่ยวชาญ การเยียวยาโดยโรงเรียน เช่น การสร้างความรู้ การเยียวยาโดยกิจกรรม และการเยียวยาตามความต้องการของเด็กแต่ละคน สอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่มีความเห็นว่า มาตรการเฝ้าระวังนั้นควรมีหลากหลายลักษณะโดยใช้ประกอบกันเพื่อความเหมาะสม

3.3 การสร้างความตระหนักต่อบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์การช่มเหล่งรังแก

จากการศึกษาเปรียบเทียบกับประเทศที่เลือกศึกษาและการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง แสดงให้เห็นว่า การสร้างความตระหนักต่อบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์การช่มเหล่งรังแกเด็กผ่านโครงการ การอบรม กิจกรรม หรือหลักสูตรที่ควรมีในทุกระดับในโครงสร้างของสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานทั้งระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับสถานศึกษา

3.4 การสนับสนุนจากภาครัฐ

จากการศึกษาเปรียบเทียบกับประเทศที่เลือกศึกษาจะเห็นได้ว่า มาตรการสนับสนุนจากภาครัฐมุ่งเน้นเป็นการสนับสนุนด้านการเงิน และการสนับสนุนด้านอื่น ๆ ที่จำเป็น โดยจากสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างมีการเสนอแนะการสนับสนุนโดยรัฐ เช่น การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการช่มเหล่งรังแกในภาคสื่อ เป็นต้น

3.5 การตรวจสอบจากภาครัฐ

จากการศึกษาเปรียบเทียบ พบว่า การตรวจสอบจากภาครัฐมีการดำเนินการผ่านการรายงานไปยังหน่วยงานระดับที่สูงกว่า และการประเมินผลเป็นลายลักษณ์อักษรโดยมีเกณฑ์การประเมิน เช่น การประเมินจากการตรวจพบการช่มเหล่งรังแกเด็ก การตรวจสอบสถานการณ์ของการช่มเหล่งรังแกเด็ก และการดำเนินการต่อการช่มเหล่งรังแกเด็กอย่างเหมาะสม เป็นต้น สอดคล้องกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่มีความเห็นว่า ควรมีการรายงานประกอบกับความเห็นของกลุ่มตัวแทนภาครัฐควรมีให้มีการรายงานไปยังสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานมีการรายงานไปยังกระทรวงศึกษาธิการ โดยกระทรวงศึกษาธิการควรเผยแพร่ข้อมูลไปยังหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องรวมถึงภาคสื่อ เพื่อสร้างความตระหนักในวงกว้างต่อไป

3.6 ความรับผิดชอบแพ่งกับการกระทำที่เป็นการช่มเหล่งรังแกเด็ก

จากการศึกษาการฟ้องร้องคดีเกี่ยวกับการช่มเหล่งรังแกเด็กในประเทศญี่ปุ่น เพื่อให้ได้รับชดใช้ค่าสินไหมทดแทน มีตัวอย่างคำพิพากษาเกี่ยวกับการฟ้องร้องเด็กผู้กระทำการช่มเหล่งรังแก บิดามารดา และการฟ้องโรงเรียนหรือต้นสังกัดของโรงเรียนได้

เมื่อศึกษาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิดของประเทศไทย พบว่า ยังมีข้อจำกัดดังนี้

ประการที่หนึ่ง การชดเชยค่าสินไหมทดแทนไม่ครอบคลุมความเสียหายทางด้านความรู้สึกหรืออารมณ์

ประการที่สอง ความเสียหายต่อชื่อเสียงต้องเป็นการกล่าวข้อความที่ฝ่าฝืนต่อความจริง

ประการที่สาม ความรับผิดในการชดเชยค่าเสียหายจะเกิดขึ้นเมื่อมีความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลของการกระทำ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิดของประเทศไทย ไม่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อเยียวยาค่าสินไหมทดแทนในทางแพ่งได้อย่างครอบคลุม เพราะการข่มเหงรังแกมีหลายลักษณะ ยกเว้นครอบครัวประกอบลักษณะละเมิดตามมาตรา 420 ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือเข้าลักษณะของการหมิ่นประมาท¹⁷

ทั้งนี้ ความเสียหายต่อชื่อเสียงที่เกิดจากการกล่าวข้อความที่ฝ่าฝืนต่อความจริงในกรณีที่มีการข่มเหงรังแกด้วยวาจา หรือกรณีที่มีการข่มเหงรังแกเป็นเหตุให้ได้รับความกระทบกระเทือนต่ออารมณ์ความรู้สึกที่นำไปสู่ผลกระทบอย่างอื่น เช่น การขาดเรียน หรือฆ่าตัวตายไม่ถือว่าเข้าลักษณะของการละเมิดและอาจไม่สามารถพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล

เมื่อกฎหมายลักษณะละเมิดยังมีข้อจำกัดจึงเป็นประเด็นที่ต้องพิจารณาต่อไปว่าความรับผิดทางแพ่งจากการข่มเหงรังแกเด็กควรมีแนวทางอย่างไรเพื่อให้นักเรียนหรือผู้ปกครองได้รับการชดเชยค่าสินไหมทดแทนจากการข่มเหงรังแก จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่าง นักกฎหมายมีความเห็นว่า กฎหมายลักษณะละเมิด ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มีข้อจำกัดสำคัญดังที่กล่าว อย่างไรก็ตาม การตีความเพื่อขยายความเสียหายทางจิตใจให้รวมถึงอารมณ์และขยายขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลให้กว้างขวางขึ้นเช่นเดียวกับคำพิพากษาของประเทศไทยป็นนั้น ไม่สามารถกระทำได้เพราะขัดกับหลักการพื้นฐานของกฎหมายละเมิดของไทย โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่าควรมีการศึกษาและวิจัยถึงรูปแบบกฎหมายเฉพาะในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนจากรูปแบบการข่มเหงรังแกที่มีหลายลักษณะด้วยการพิจารณาอย่างรอบด้านจากการศึกษากฎหมายและคำพิพากษาเปรียบเทียบ

¹⁷ Phatcha Thamrongariyakul, "Tort Liability and Remedies in Relation to Child Bullying," *Journal of Graduate School of Law* 12, no. 4 (2019): 683-706, 700.

ของประเทศต่าง ๆ ในบริบทของการชมแข่งวิ่งแก็ดเด็กในสถานศึกษาของไทย

นอกจากนี้ การประกาศใช้มาตรการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจะนำมาซึ่งหน้าที่ของบุคลากรทางการศึกษา สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และหน่วยงานต้นสังกัดของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานส่งผลให้ความรับผิดชอบทางแพ่งมีความเชื่อมโยงกับพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 เนื่องจากการประกาศใช้มาตรการของสถานศึกษาเพื่อคุ้มครองนักเรียนจากการชมแข่งวิ่งแก็ดนำมาสู่หน้าที่ของบุคลากรทางการศึกษาซึ่งเมื่อปฏิบัติไม่ถูกต้องหรือละเลยการปฏิบัติอาจนำมาสู่ความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนให้หน่วยงานที่เจ้าหน้าที่สังกัดและเจ้าหน้าที่อาจมีความรับผิดต่อข้อหาละเมิดได้ อย่างไรก็ตามประเด็นดังกล่าวควรมีการศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมต่อไปเพื่อนำมาสู่ผลลัพธ์ที่เหมาะสมต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่มีความเห็นควรมีการศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการนำพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 มาปรับใช้กับการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรด้านการศึกษากับการคุ้มครองนักเรียนจากการชมแข่งวิ่งแก็ดในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อให้เกิดองค์ความรู้และนำไปสู่การใช้กฎหมายในทางปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพอย่างรอบด้าน

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้ มีบทสรุปและข้อเสนอแนะดังนี้

4.1 บทสรุป

ปัญหาการชมแข่งวิ่งแก็ดเด็กเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรมนุษย์โดยเฉพาะการชมแข่งวิ่งแก็ดที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษามีส่วนส่งเสริมการแก้ไขปัญหาการชมแข่งวิ่งแก็ดภายในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้ ทั้งนี้ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในการกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการศึกษาดังกล่าวจึงควรอยู่ภายใต้ประกาศของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงมีข้อเสนอแนะให้มีการจัดทำประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรื่อง นโยบายและมาตรการป้องกันการชมแข่งวิ่งแก็ดระหว่างเด็กในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับความรับผิดทางแพ่งเพื่อเยียวยาผู้ปกครองและนักเรียน และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการแก้ไขการชมแข่งวิ่งแก็ดเด็กอย่างเป็นระบบทั้งในระดับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

4.2 ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยปรากฏข้อเสนอแนะการคุ้มครองเด็กจากการถูกข่มเหงรังแกกันระหว่างเด็กในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

4.2.1 ระดับชาติ การจัดทำประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรื่อง นโยบายและมาตรการป้องกันการข่มเหงรังแกระหว่างเด็กในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) กำหนดนิยามคำว่า การข่มเหงรังแก

รูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมก้าวร้าว ซึ่งเป็นการกระทำใด ๆ ในทางพฤติกรรมเชิงลบของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเกิดขึ้นโดยเจตนาต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคลอื่นให้ได้รับบาดเจ็บหรือทุกข์ทรมาน ไม่ว่าจะเป็นทั้งทางร่างกายหรือทางจิตใจ ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

1.1) การสัมผัสทางกายภาพใด ๆ ที่ไม่พึงประสงค์ระหว่างผู้กระทำกับผู้ถูกกระทำหรือเหยื่อ เช่น การชกต่อย การผลัก การเตะ การตบ การจิกจี้ การล้อเลียน การสร้างความเสียหายให้กับสถานศึกษา การล้อเล่น การต่อสู้อยู่ และการใช้สิ่งของที่มีอยู่เป็นอาวุธ เป็นต้น

1.2) การกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อจิตใจหรือความเป็นอยู่ทางอารมณ์ของผู้ถูกกระทำหรือเหยื่อ

1.3) คำพูด หรือการกล่าวหาในเชิงดูถูกเหยียดหยามใด ๆ ที่ทำให้เหยื่อเกิดความทุกข์ทรมานที่ไม่เหมาะสม เช่น การใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสม หรือคำหยาบคายต่อเป้าหมาย การเรียกชื่อ การทรมาน และการแสดงความคิดเห็นในเชิงลบต่อบุคลิกลักษณะเสื้อผ้า และร่างกายของผู้ถูกกระทำหรือเหยื่อ และ

1.4) การข่มเหงรังแกทางไซเบอร์หรือการข่มเหงรังแกใด ๆ แก่เด็กที่กระทำโดยใช้เทคโนโลยีหรือวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์

2) ขอบเขตพื้นที่ของการบังคับใช้มาตรการ

การข่มเหงรังแกเด็กในสถานศึกษา ทรัพย์สินที่อยู่ติดกับบริเวณสถานศึกษาในกิจกรรมหน้าที่ หรือโครงการที่สถานศึกษาให้การสนับสนุนหรือที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาไม่ว่าจะในหรือนอกสถานศึกษา ที่ป้ายรถสถานศึกษา บนรถสถานศึกษา หรือยานพาหนะอื่น ๆ ที่สถานศึกษาเป็นเจ้าของเช่าหรือใช้ หรือผ่านการใช้เทคโนโลยี หรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่สถานศึกษาเป็นเจ้าของเช่าหรือใช้ รวมถึงการข่มเหงรังแกในสถานที่ กิจกรรม หน้าที่ หรือโครงการ

ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษา หรือผ่านการใช้เทคโนโลยีหรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่สถานศึกษาไม่ได้เป็นเจ้าของ เช่น หรือใช้งาน หากการกระทำหรือการกระทำที่เป็นปัญหาต่อสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาก่อให้เกิดศัตรู การละเมิดสิทธิ์ของเหยื่อที่สถานศึกษา หรือเป็นการขัดขวางกระบวนการศึกษา หรือการดำเนินงานที่เป็นระเบียบของสถานศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ

3) ผู้รับผิดชอบ

นักเรียน ครู ผู้ปกครอง บุคคลในครอบครัว ผู้บริหารของโรงเรียน และบุคลากรของโรงเรียนมีความรับผิดชอบในการป้องกันการข่มเหงรังแกเด็กภายในขอบเขตพื้นที่ของการบังคับใช้มาตรการ โดยให้สถานศึกษาชั้นพื้นฐานแต่ละสถานศึกษาแต่งตั้งคณะกรรมการป้องกันการข่มเหงรังแกประกอบด้วยบุคคลผู้รับผิดชอบดังกล่าว เพื่อกำหนดนโยบายและแนวปฏิบัติในการคุ้มครองเด็กจากการข่มเหงรังแกในสถานศึกษา

4.2.2 ระดับท้องถิ่น การดำเนินการของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.)

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.) ต้องกำหนดนโยบายและมาตรการที่สอดคล้องกับประกาศของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมีการรวบรวมและการเผยแพร่ข้อมูลการข่มเหงรังแกในเด็กในเขตพื้นที่ต่าง ๆ โดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามีหน้าที่รายงานผลการประเมินมาตรการการข่มเหงรังแกของสถานศึกษาภายในพื้นที่รับผิดชอบไปยังสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4.2.3 ระดับสถานศึกษา การดำเนินการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

กำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1) การกำหนดการปฏิบัติภายในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

1.1) ให้สถานศึกษากำหนดนโยบายโดยการนำนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมาปรับใช้กับนโยบายเพื่อคุ้มครองเด็กจากการถูกข่มเหงรังแกในสถานศึกษา

1.2) ให้สถานศึกษา มีการปรับปรุงนโยบายเกี่ยวกับการข่มเหงรังแกกันระหว่างเด็กอย่างสม่ำเสมอ

1.3) ให้สถานศึกษากำหนดนโยบายเชิงรุก และแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของนโยบายที่กำหนด มุ่งคุ้มครองเด็กเป็นสำคัญ

1.4) ให้สถานศึกษาประเมินและการพัฒนานโยบายให้ทันสมัยอย่างสม่ำเสมอโดยคำนึงถึงการพัฒนาด้านเทคโนโลยี เช่น การเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ เป็นต้น

1.5) ให้สถานศึกษาจัดเตรียมสำเนานโยบายต่อต้านการข่มเหงรังแกให้กับนักเรียนและผู้ปกครองของพวกเขาโดยนโยบายดังกล่าวจะรวมอยู่ในคู่มือนักเรียนหรือพนักงานของสถานศึกษาและต้องประกาศไว้อย่างชัดเจนบนกำแพง หรือเว็บไซต์ของสถานศึกษา หรือที่เหมาะสมอื่น

2) การจัดทำระบบร้องเรียน

2.1) ให้สถานศึกษาจัดทำระบบการรายงานพฤติกรรมการข่มเหงรังแกเด็ก เช่น การร้องเรียนของนักเรียน การร้องเรียนผ่านเครือข่ายผู้ปกครอง เป็นต้น

2.2) ให้สถานศึกษาจัดทำมาตรการตอบสนองต่อบุคคลที่รายงานในกรณีที่มีการข่มเหงรังแกที่เชื่อถือได้

3) การจัดทำระบบให้คำปรึกษา

ให้สถานศึกษาจัดทำมาตรการคำปรึกษาเกี่ยวกับการข่มเหงรังแกโดยไม่เปิดเผยชื่อ

4) การพัฒนากิจกรรมเพื่อป้องกันการข่มเหงรังแก

4.1) ให้สถานศึกษาพัฒนาโครงการ กิจกรรม หรือเกม เพื่อลดการข่มเหงรังแก โดยมีส่วนร่วมของผู้รับผิดชอบ

4.2) ให้สถานศึกษาการพัฒนาหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการข่มเหงรังแกเด็ก โดยการมีส่วนร่วมของผู้รับผิดชอบ

5) การพัฒนามาตรการล่วงหน้าเพื่อป้องกันการข่มเหงรังแก

ให้สถานศึกษาขึ้นพื้นฐานดำเนินการสำรวจและประเมินความจำเป็นของนักเรียนในการป้องกันการข่มเหงรังแก

6) การตรวจสอบและการประเมินสถานะของการข่มเหงรังแก

6.1) ให้สถานศึกษาประเมินมาตรการที่ใช้โดยใช้หลักเกณฑ์ เช่น การตรวจจำนวนเหตุการณ์ข่มเหงรังแกที่เกิดขึ้น สถิติผู้ถูกระทำการข่มเหงรังแก ประเภทของการกระทำ การข่มเหงรังแก สถานที่หรือพื้นที่ที่เกิดเหตุการณ์ จำนวนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้เห็นเหตุการณ์ หรือรับรู้ การตอบโต้ เป็นต้น

6.2) ให้สถานศึกษาเผยแพร่ผลของสถานะของการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการข่มเหงรังแก

6.3) ให้สถานศึกษาเก็บรักษามบันทึกข้อมูลสาธารณะที่เกี่ยวข้อง และสถิติเกี่ยวกับการกระทำการข่มเหงรังแกเด็ก หรือการตอบโต้ในสถานศึกษาโดยมีเงื่อนไขว่าชื่อของนักเรียนที่กระทำการข่มเหงรังแกหรือการตอบโต้จะต้องเป็นความลับและสามารถเปิดเผยได้ต่อผู้บริหารสถานศึกษา นักเรียน พ่อแม่ หรือผู้ปกครองของนักเรียนที่ถูกข่มเหงรังแกหรือที่กระทำการข่มเหงรังแกเท่านั้น

6.4) ให้สถานศึกษารายงานผลการประเมินมาตรการตาม (ข้อ (1)) ไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่รับผิดชอบ

7) การพัฒนามาตรการเฉพาะสำหรับการข่มเหงรังแกเด็กทางไซเบอร์

7.1) การลบข้อมูลและการขอให้เปิดเผยข้อมูลให้สถานศึกษาขอความร่วมมือจากฝ่ายกฎหมายหรือแพลตฟอร์มที่มีการเผยแพร่ข้อมูล

7.2) มาตรการเกี่ยวกับการใช้สื่อเทคโนโลยีให้สถานศึกษากำหนดมาตรการเกี่ยวกับการใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อป้องกันเด็กจากการข่มเหงรังแกทางไซเบอร์ ดังนี้

7.2.1) ทุกสถานศึกษาควรมีนโยบายที่ชัดเจน และเข้าใจถึงการใช้เทคโนโลยี

7.2.2) สถานศึกษาควรมีข้อตกลงเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีอย่างรับผิดชอบ รวมถึงกฎเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์ ซอฟต์แวร์ และการเข้าถึงเมื่อใช้ในหรือนอกสถานที่ของสถานศึกษา เช่น การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต แท็บเล็ต และโทรศัพท์มือถือ

7.2.3) ข้อกำหนดเกี่ยวกับพฤติกรรมสำหรับนักเรียนและพนักงาน รวมถึงพฤติกรรมนอกสถานศึกษา เช่น การให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์และเว็บไซต์อื่น ๆ ของครู และนักเรียนเพื่อไม่ให้ทำร้ายผู้อื่น หรือทำให้สถานศึกษาเสียชื่อเสียง เป็นต้น

7.2.4) เจ้าหน้าที่ของสถานศึกษาควรสามารถคาดหวังให้สถานศึกษาตอบสนองอย่างรวดเร็วต่อเหตุการณ์การข่มเหงรังแกที่รายงาน หรือสนับสนุนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องให้ดำเนินการตอบสนองอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ยังเป็นสิ่งสำคัญที่เจ้าหน้าที่ที่ได้รับการสนับสนุนและข้อมูลเพื่อให้สามารถเข้าถึงการสนับสนุนส่วนบุคคลที่เหมาะสมได้

7.2.5) สถานศึกษามีวิธีการสังเกตพฤติกรรมของเด็กที่ถูกข่มเหงรังแกทางไซเบอร์ เช่น พฤติกรรมทางอารมณ์ อาทิ อารมณ์เสียหลังจากใช้อินเทอร์เน็ตหรือโทรศัพท์มือถือ ไม่ต้องการพูดคุยหรือเปิดเผยความลับเกี่ยวกับกิจกรรมออนไลน์ และการใช้โทรศัพท์มือถือ การใช้เวลาในการส่งข้อความเล่นเกมหรือใช้โซเชียลมีเดียมากหรือน้อยลงมาก หมายเลขโทรศัพท์ ข้อความหรือที่อยู่อีเมลใหม่จำนวนมากปรากฏบนโทรศัพท์มือถือ แล็บท็อป หรือแท็บเล็ต หลังจากส่งข้อความหรือออนไลน์ดูเหมือนไม่พอใจ หรือโกรธเคือง ไม่อยากไปสถานศึกษาหรือหลีกเลี่ยง

การพบปะเพื่อน และเพื่อนร่วมสถานศึกษา การหลีกเลี่ยงสถานการณ์ทางสังคมที่สนุกสนาน
ก่อนหน้านี้ นอนหลับยาก ความนับถือตนเองต่ำ เป็นต้น

8) การพัฒนามาตรการเฉพาะสำหรับนักเรียนเฉพาะกลุ่ม

ให้สถานศึกษากำหนดมาตรการเฉพาะสำหรับนักเรียนที่มีความแตกต่างในด้าน
ต่าง ๆ เช่น ศาสนา ชาติพันธุ์ ความทุพพลภาพ เพศ เพศวิถี รูปลักษณ์ เด็กที่ย้ายโรงเรียน
เด็กที่มีปัญหาสุขภาพ หรือเด็กที่เป็นบุตรบุญธรรม เป็นต้น

9) บทลงโทษเด็กที่กระทำการข่มเหงรังแกเด็กอื่น

9.1) ให้สถานศึกษากำหนดมาตรการลงโทษเด็กที่กระทำการข่มเหงรังแก ทั้งนี้
ตามลักษณะและความร้ายแรง และต้องแจ้งให้เด็กและผู้ปกครองทราบถึงมาตรการดังกล่าว
ตั้งแต่มีการลงทะเบียนเรียน และเมื่อมีเหตุการณ์ข่มเหงรังแกที่เกิดขึ้นต้องดำเนินการ
ลงโทษปราศจากการเลือกปฏิบัติ โดยบังคับการลงโทษ ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่า
ด้วยการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ. 2548

9.2) การกำหนดมาตรการลงโทษให้มีการแจ้งต่อผู้ปกครองเพื่อพิจารณาการป้องกัน
หรือการตอบโต้

9.3) กรณีที่อาจมีความรุนแรงให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีการประสานงานกับสถานี
ตำรวจในเขตพื้นที่รับผิดชอบเพื่อพิจารณาลงโทษทางกฎหมาย

10) มาตรการเยียวยาเด็ก

10.1) ให้สถานศึกษากำหนดมาตรการการเยียวยาเด็กที่ถูกกระทำ เช่น มาตรการ
เยียวยาโดยผู้เชี่ยวชาญ การเยียวยาโดยโรงเรียน เช่น การสร้างความรู้ การเยียวยาโดยกิจกรรม
และการเยียวยาตามความต้องการของเด็กแต่ละคน เป็นต้น

10.2) ให้สถานศึกษามีมาตรการการติดตามผลของมาตรการเยียวยาเด็ก

4.2.4 ความรับผิดชอบพ่วงกับการข่มเหงรังแก

ในส่วนของความรับผิดชอบพ่วงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) การศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับกฎหมายเฉพาะ

การศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับกฎหมายเฉพาะในการกำหนดค่าสินไหมทดแทน
ในลักษณะละเมิดที่ครอบคลุมรูปแบบการข่มเหงรังแกทั้งหมด ด้วยการพิจารณาอย่าง
รอบด้านจากการศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายและคำพิพากษาของประเทศต่าง ๆ ในบริบท

ของการชมแข่งวิ่งแก็ดเด็กในสถานศึกษาของไทย

ด้วยกฎหมายลักษณะละเมิด ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ไม่สามารถนำมาปรับใช้กับการเยียวยาค่าสินไหมทดแทนกับการชมแข่งวิ่งแก็ดและผลกระทบจากการชมแข่งวิ่งแก็ดได้ทุกรูปแบบ การศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับกฎหมายเฉพาะในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนในลักษณะละเมิดที่สามารถนำมาใช้กับการชมแข่งวิ่งแก็ดเด็กทุกลักษณะได้จะสามารถทำให้เด็กที่ถูกชมแข่งวิ่งแก็ดได้รับการชดเชยค่าเสียหายและส่งผลโดยอ้อมต่อความตระหนักถึงปัญหาการชมแข่งวิ่งแก็ดในสถานศึกษาและการให้ความสำคัญกับการดูแลบุตรหลานของผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้ปกครองเพื่อป้องกันการชมแข่งวิ่งแก็ดได้ดียิ่งขึ้น

2) การศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการนำพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539

การศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการนำพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 มาปรับใช้กับการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรด้านการศึกษากับการคุ้มครองนักเรียนจากการชมแข่งวิ่งแก็ดในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

การนำมาตราการทางการศึกษามาใช้กับการคุ้มครองเด็กจากการชมแข่งวิ่งแก็ดส่งผลให้เกิดหน้าที่ของบุคลากรในสถานศึกษาและบุคคลที่มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ในฐานะที่เป็นเจ้าหน้าที่ซึ่งจะส่งผลถึงการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติหน้าที่กับความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ได้ ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการนำพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 มาปรับใช้กับการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรด้านการศึกษากับการคุ้มครองนักเรียนจากการชมแข่งวิ่งแก็ดในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพิจารณาและวิเคราะห์ถึงมุมมองและสมดุลที่เหมาะสมสำหรับบริบทในประเทศไทย

References

- Brett, H., and L. J. Bonnie. "The Nature and Frequency of Cyberbullying Behaviors and Victimization Experiences in Young Canadian Children." *Canadian Journal of School Psychology* 10, no. 1 (2014): 1-20.
- Columbia University. "School Climate: Research, Policy, Practice, and Teacher Education." *Teacher College Record* 111 (2009): 180-213.
- Cultural Surveillance Center. "Being Bullied Online Cyber Threats of Children Family Must Watch." Accessed December 18, 2020. [http://www.m-culture.go.th/surveillance/Index .php/](http://www.m-culture.go.th/surveillance/Index.php/). [in Thai]
- Electronic Transactions Development Agency. "Cyberbullying Online Bullying, Bad Million Views." Accessed December 12, 2020. [https://www.etcha.or.th/th/Knowledge-Sharing/ Cyberbullying-in-IFBL.aspx](https://www.etcha.or.th/th/Knowledge-Sharing/Cyberbullying-in-IFBL.aspx). [in Thai]
- Gainey, R., M. Alper, and A. T. Chappell. "Fear of Crime Revisited: Examining the Direct and Indirect Effects of Disorder, Risk Perception, and Social Capital." *American Journal of Criminal Justice* 36, no. 2 (2011): 120-137.
- Mataluk Seremethakul. "Protecting Children's Rights Under the Best Interest of Children in Thai Law." *Jurisprudence Journal Thammasat University* 48, no. 4 (2019): 621-653. [in Thai]
- Natwat Suthiyothin. "The Theory of Punishment." In the Study of Criminal Law and Advanced Criminology. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Press, 2012. [in Thai]
- Nongtrut Sanchai, and Gensak Srisuay. "Suffering of Thai Children in a Whirlwind of Violence: A Driving Approach to Prevent Violence in Schools." In *Strengthening Social Immunity for Thai Children and Youth*. Edited by Chula Korn Masatienwong et al. (51-52). N.p.: Childwatchthai, 2016. [in Thai]
- Olga, S. *Neighborhood Disorganization and Social Control: Case Studies from Three Russian Cities*. Basel, Switzerland: Springer, 2016.
- Özbay, Özden, and Yusuf Ziya Ozcan. "A Test of Hirschi's Social Bonding Theory." *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 52, no. 2 (2008): 710-726.

- Phatcha Thamrongariyakul. "Tort Liability and Remedies in Relation to Child Bullying." *Journal of Graduate School of Law* 12, no. 4 (2019): 683-706. [in Thai]
- Solomon, Rosemary. "The Impact of Labeling in Childhood on the Sense of Self of Young Adults." accessed February 11, 2022, <https://www.collections.canada.gc.ca/obj/thesescanada/vol2/OSTCB/TC-OSTCB-6252.pdf>.
- The United Nations Educational. *Scientific and Cultural Organization, Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying*. Paris: The United Nations Educational, 2019.
- United Nations Educational Scientific and Cultural Organization. *Stopping Violence in Achools: A Guide for Teachers*. Paris: UNESCO, 2011.
- Vito, Gennaro F., Jeffrey R. Maahs, and Ronald M. *Criminology: Theory, Research, and Policy*. California: Jones & Bartlett, 2007.